

Bölüm 5.

Fransız Çocuk Yazınında Göç Örneği: Buranın Çocukları Başka Yerlerin Anne-Babaları

İrfan Atalay

Giriş

Günümüzde farklı boyutları ve etkilediği alanla içinden çıkılmaz bir sorun haline gelen ve kavramsal boyutta bile farklı adlandırmalarla ele alınan göç ve göçerlik, artık dünya ölçeğinde küresel oluşumlardan ülke yönetimlerine, toplumsal kurumlara, sivil toplum örgütlerine ve tikel düzeydeki *yerli* ve *yabancı* diye adlandırılan bireye kadar her kesimi derinden etkileyen, sebep ve sonuçlarıyla devasa bir boyut kazanan sorundur. Doğal olarak bu sorun yaşamın ve onu şekillendiren her araçta ve her alanda olduğu gibi, yazın alanında ve onun alt alanlarından biri olan gençlik yazınında da geniş ölçüde yer alan bir sorundur. Ekonomik koşullar ve sosyal yaşam koşullarının daha yüksek düzeyde olduğu ülkeler ya da bir genellemeyle Avrupa kıtası sıklıkla bu sorunla karşı karşıya gelen bir coğrafyadır.

XIX. yüzyılın başları ve özellikle ortalarından hareketle İngiltere’de başlayan ve domino taşları etkisiyle Avrupa’nın diğer ülkelerinde de etkisini gösteren ağırlıklı bir burjuva girişimi olan sanayi devrimi ve onun sağladığı ekonomik koşullar, öncelikli olarak tarımsal toplum yapısına sahip ülkelerin nüfus yapısında hareketlenmelere yol açar. Kurulan fabrika ve atölyelerde gereksinim duyulan işgücü, başlangıçta mevsimlik işçi çözümüyle, sonrasında çalıştırılacak işçi için gerekli yaşam koşulları iyileştirilerek fabrikanın bulunduğu merkezlerde yaşamaya teşvik edilerek, ülke içinden işçi alımı yoluyla karşılanmaya çalışılır. Ne var ki, sanayi devriminin başlangıcını takip eden yüzyılda Avrupa’nın iki büyük savaşı yaşaması ve çalışma kapasitesi yüksek genç nüfusunu savaşlarda kaybedilmesi, savaş sonrası ülkeleri ayağa kaldırmak için gereksinim duyulan işgücü açığını katlayarak büyütür. Bu durumda sanayileşme sürecindeki ülke kendi kaynaklarının yetersizliği karşısında, başka ülkelere işçi isteğinde bulunarak ya da çeşitli nedenlerle ülkeye yönelen göçlere izin vermek yoluyla gereksinim duyduğu açığı kapatmak yoluna gider.

Sanayileşmiş ülke öncelikli olarak, varsa, kendi sömürgesi olan ülkelere ya da sömürüye karşı savaşımını kazanıp bağımsızlığını elde eden ülkelere, ikinci olarak ekonomik anlamda nüfusuna gerekli yaşam koşullarını sağlayamamış veya savaş ve toplumsal çatışmalar yaşamış ülkelere yasal veya yasal olmayan yollardan kendisine yönelen işgücü alımına öncelik verir. Kuşkusuz, Orta Avrupa’nın önemli ülkelerinden biri olan Fransa da tarihsel anlamda yaşadığı süreç içinde aynı yolları kullanırken, yer yer bu göçlerden oldukça etkilenir. Başlangıçta ülkenin gelişmişliği ve ekonomisi için olumlu olan bu etkilenme, ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde olumsuz biçime döner; bu da ülke genelinde toplumsal rahatsızlıklara, yabancı düşmanlıklarına ve insanların başkalarına mesafeli duruşlara, yer yer kültürel çatışmalara yol açar.

Günümüz gerçeğinden hareketle, geçmişin tek kültürlü ve tek dinli toplum yapısından, çok kültürlü, çok dinli ve çok renkli toplum yapısına geçilme aşaması ne yazık ki sancılı bir ve halen devam etmekte olan bir süreçtir. Bu süreçte yaşanan çatışmaları, oluşan önyargıları, sahip olunan hoşgörüsüz davranış modellerini bir

kenara bırakarak, her yönüyle çeşitlilik ve zenginliği bol bir toplumu kitlelere ve kuşaklara aşılacak ve göç olgusunu farklı boyutlarla tanıtmak gereklidir. Bu amaca yönelik olarak yazılan ve özellikle toplumun geleceği olan genç kuşağa yönelik olan birçok yapıt söz konusudur. Bu çalışmada, Fransız çocuk yazınında sorunu ele alan kimi yapıtlar ve özellikle eksenimizi oluşturan, kendisi de bir göçer olan Carole Saturno'nun *Enfants d'ici et parents d'ailleurs*¹ adlı gençlik yazını ürününden hareketle, Fransız çocuk yazınındaki "göç olgusu"na derinlemesine bir bakış hedeflenmektedir.

Örnek olarak seçilen yapıtlar, Çin, Cezayir, Çeçenistan, İtalya, Portekiz gibi ülkelerden farklı nedenlerle Fransa'ya göçmüş ailelerin bireyleri ya da doğrudan göç serüveninin kahramanları olan çocukların ve onların tanıklıkları ışığında ailelerinin sürecin başından itibaren yaşanmışlıkları, göçerliğe ilişkin farklı başlıklar altında yer alacaktır.

Tanımlar: Göç, Yabancı, Göçer ve Göçer Yazını

Göç sorunuyla ilgilenen bilim dallarının uzmanları terimleri farklı ifadelerle tanımlamış olsalar da, göç, yabancı, göçer ve göçer yazını hepsinin tanımında aynı bağlamda birleşir. Bu nedenle kimi tanımları öz bir sentez halinde vermek olasıdır.

Buna göre *göç*, hangi şekilde olursa olsun, her durumda, yaşam alanlarında var olan ya da yaşam alanlarında dayatılan olumsuz koşullardan isteyerek veya zorla uzaklaşıp daha uygun koşullarda yaşama arzusuyla yapılan yer değiştirme hareketidir. Dolayısıyla göçün esasında ekonomik, sosyal, siyasal, demografik, kültürel ve hatta hukuksal koşulların uygun olmayışı, yetersizliği ya da bu koşullardan bir hoşnutsuzluk vardır. (Saturno, 2005, s. 132-134) Öyleyse göç; coğrafya, demografi, ekonomi, antropoloji, psikoloji, pozitif bilimler, hukuk, toplumbilim gibi birçok bilim dalının inceleme alanına giren olgudur ve modernleşmeye bağlı toplumsal değişim biçimlerinden biridir.

Göçün, iç ve dış göç olmak üzere iki biçimi vardır. İçgöç; bir ülkenin herhangi bir yöresinden aynı ülkenin başka bir yöresine çeşitli etkenlerle göçme eylemidir. Dışgöç ise, ulusal bir sınırı aşır bir başka ülkeye göçme eylemidir.

Göçer olarak gidilen yer ya da ülkede sıklıkla göçer için kullanılan *yabancı* ise, teknik ve yaygın tanımlarının yanı sıra toplumbilimsel anlamda, "grup üyeleriyle ortak amaç ve ortak noktaları olmasına karşın tam anlamıyla çoğul bir gruba aidiyeti olmayan ve grubun dışında tutulan kişiye yabancı denir." (Fichet, 1993, s. 112) Dolayısıyla yabancı, göçerden farklı olarak ya kendini gruptan farklı görerek gruba karşı mesafeli bir tutum takınır ya da grup onu kendilerinden farklı görerek ona mesafeli davranır. Ancak, göç alan ülke toplumlarında gerek göçerin diyaloga kapalı duruşundan, gerekse toplum bireylerinin bilgisizliğinden ve büyük oranda dışlayıcı bir gözle göçere bakmalarından dolayı bu terim göçer için sıklıkla kullanılır (Beauclair, 2011, s. 22).

Göçer ya da *mülteci* teknik anlamda yaşam alanlarının sınırlarını aşır, kendi toplumuna ait olmayan bir coğrafya ya da demografik yapıya geçene denmekle birlikte, Fransız İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü'nün tanımında, yaşadığı ülke dışında doğmuş ve sonradan yaşadığı ülkenin vatandaşlığını elde etmiş gerek eski koloni ülkelerinden, gerekse diğer ülkelerden olan ve ülke dışından gelen

¹ Türkçe çevirisi olmayan kitap, *Bura(sı)nın Çocukları, Başka Yerlerin Anne-babaları* olarak çevrilebilir.

yabancıya verilen addır (INSEE, 19.06.2016). Göçer, yalnızca bir başka ülkeden gelip yurttaşlık haklarını elde eden veya geldiği ülkenin toplumsal olanaklarından yararlanan kişi değil, aynı zamanda bu kişinin geldiği ülkede doğan ikinci, belki de üçüncü kuşak aile bireyleri için de kullanılan bir terimdir. Toplumbilimsel bağlamda göçer ya da “mülteci” terimleri daha az ötekileştirici bir niteliğe sahip olduğu için “yabancı” terimine tercih edilir. Çoğunlukla göçerle aynı anlamda kullanılsa da, mülteci terimi göçme eylemi sonunda gittiği ülkeden yaşamının güvence altına alınmasını ve kendisine vatandaşlık verilmesini isteyen sığınmacı anlamında da kullanılır.

Günümüz Fransa ölçeğinde, toplumda var olan algı bakımından, göçer ya da mülteci; yasal olmayan yollarla ülkeye giren, genelde inşaat sektöründe ve kanalizasyon işleri gibi ağır ve pis işlerde düşük ücretle çalıştırılan, banliyölerde uygun olmayan yaşam alanlarında topluca yaşayan ve çoğunlukla İslam kültürüne sahip gençler için kullanılan bir terimdir (Hmed & Laurens, 2008).

Göçer yazını ise, bir ülkeden diğerine farklı gerekçelerle geçiş yapmış, yerleşmiş ya da ana yurdu dışında göçtüğü ülkede doğmuş olan yazarların oluşturdukları yazınsal üretimin tümüne denir. Göç yazını adlandırılmasıyla genelde XX. Yüzyılın ikinci yarısı, çoğunlukla da 1980’li yıllar sonrasında yazılan ürünler anlatılmak istenir. Günümüz gerçeğinde, göçer yazını yalnızca sürgün ya da yer değiştirmeye karşı karşıya kalmış veya ailesinden dolayı etkilenmişlerin oluşturduğu yazın değildir, çünkü bu yazının ortaya çıkışı aynı zamanda küreselleşme ve gittikçe artan göç dalgaları olgusuyla çok yakından ilintili olduğu için, göç olgusunu doğrudan yaşamamış yazarların da bu bağlamda oluşturdukları yazınsal birikimi de göçer yazını adıyla anılır. Bu nedenledir ki günümüz göçer yazını, büyük anlatıları kuşkuyla hale getiren, parçalı ve yamalı görüntüler sunan, eldeki kısıntı ve kalıntılarla yeni yapılar oluşturmaya çalışan modern ötesi güzelduyuyla yakından ilintili bir alandır.

Fransa nüfusunun % 10’undan biraz fazlası ülke dışında doğduğuna ve nüfusun dörtte birinin göçer bir anne-baba ya da göçer nine-dedeye sahip olduğu (Héran, 2007) göz önüne alınırsa, göçer yazınının Fransa’daki boyutu daha kolay anlaşılır.

Göçer yazınına koşut biçimde gençlik yazını da her geçen gün genişleyen ve yeni izleklere yönelen bir alandır. Yeni biçimler altında bir yandan gelişmeye, bir yandan çağdaş yazını yenilemeye çalışır. Her yönüyle biçimleri, dili ve görsel söylem ve metinsel düzlemiyle birliktelikler oluşturarak türleri sorgular hale gelir. Geleneksel yazının araç ve yöntemleri yanında, gençlere ve çocuklara yönelik izleklere ve dünyanın sorunsallarını kullanır. Bu yazınsal alanın içine günümüzün araştırmacılarının ve yazın kuramcılarının kural ve sınırlarını saptayıp tanımlamaya çalıştığı pek çok alt alan ve akım girmeye çalışır. Toplumsal gerçekliklerin, okul ve kurumlarda karşılaşılan tutum ve yöntemlerin zorlamasıyla gençlik yazınına bir şekilde girmeyi başaran alanlardan biri de çocukluk dönemini ilgilendiren göçer gençlik yazınıdır. Göçer gençlik yazını şimdilik, birçok kişi tarafından genel anlamdaki göçer yazını içinde değerlendirilse de, hız kesmeden devam eden göçün itici işleviyle (Er, 2015) yakın gelecekte kendi başına bir dal olacağı kuşkusuzdur. Böylesi bir ad altında anılması, toplumsal yer değiştirmeler, sürgünler, uzun süreli yolculuklar, göç-gelişler; açlık, sefalet, savaş ve korkuyla başka topraklara taşınma gibi oldukça dinamik konuları içermesindedir (Bondoux, 2009, s. 113). Roman, tiyatro, şiir, vb. yazınsal türlerin hangisi olursa olsun gençlik yazını; söylemi, motifleri, grafiksel dili ile diğer yazından ayrı yöntemler kullandığını ve farklılıkları olduğunu göz önünde bulundurmamak gerekir.

Fransız çocuk ve gençlik yazını alanında göçü konu edinen her kitap başlığı, bir çocuğun ve onun ailesinin öyküsünden hareketle Fransa tarihinin belli bir dönemini ele alır. Köken ülke, yolculuk, umdukları ve buldukları Fransa gibi anı ve öykülerle dolu bir alandır. Kurguyla oluşturulmuş anlatı genelde küçük ve büyük öyküler içerir. Küçük öykü çocuk/genç kahramanın öyküsü iken, büyük öykü aileyi, ulusu ve uluslararası içerir ve farklı boyutları yansıtan anlatıdır. Böyle olunca, kitap okuyan çocuk ya da genç, okumalarıyla yalnızca özel bir alana değil, aynı zamanda özeline göndermede bulunduğu genele ve evrensele de giriş yapmış olur.

Gençliğe yönelik bazı yazınsal ürünlerde göçerlik sürecinin anlaşılması bakış açılarının değişim ve değişikliğiyle sağlanır. Öykü, anlatı kişilerinin kimliklerinin oluşturulmasına katkı sağlayan farklı bakış açılarıyla gelişir. Çocuk kişilerin sorunları okur çocukların sorunu hale gelir ve bu sorunlar ortaya konur. Aynı şekilde anne-baba kişiliklerinin bu sorunlara verdikleri karşılık ve yanıtlar, okur çocukların anne-babalarının da kullanabilecekleri türden yanıtlardır.

Fransa'da Göç Tarihi ve *Buranın Çocukları Başka Yerlerin Anne-Babaları*

Günümüzde Fransa olarak bilinen topraklara, tarih boyunca, kuzeyden barbar toplumların, güneyden İtalyanları oluşturan farklı unsurların, doğudan Hunlar ve diğer Asya kökenli toplulukların, batıdan ise İber Yarımadasını ele geçiren Müslümanlardan kaçarak Orta Avrupa'ya sığınan gruplar ile Normanlarla yapılan savaşlar sonucunda Britanya'dan Fransa'ya göçen Brötonların göçlerinin olduğu bilinmektedir. Katolik ve Protestan çatışmalarının yaşandığı XVI ve XVII. yüzyıllarda gerçekleşen geniş çaplı sürgünler ve sığınmalar da aslında göçü ilgilendiren konular olmasına karşın, toplumbilimsel bağlamda bir göçer hareketi olarak kayıtlara geçmezler.

Fransız tarihinde göçler, özellikle sanayileşmenin kendini belirgin bir şekilde gösterdiği 1850 yılı sonrasında içgöçlerle dikkat çekmeye başlar. Dönemin başta Paris ve diğer önemli liman kentleri olmak üzere, pek çok yerde açılan fabrika ve atölyelerde gereksinim duyulan işgücü için kırsal kesimde yaşayan genç nüfus, kentlerde yaşamaya ve çalışmaya teşvik edilir. Bu amaçla yapılan göç hareketleri Fransa'daki ilk göç hareketi olarak kayda girer. Bu tarih itibarıyla günümüzde gerçekleşenler hariç olmak üzere, Fransa'ya doğru yönelen göçler üç temel başlık altında toplanabilir: 1850'den sonra sanayi devrimiyle başlayan göçler, 1920'li yıllar civarındaki göçler ve 1960-1975 yılları arasındaki göçler.

XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarındaki I. Dünya Savaşına kadar ülkede rastlanılan göçler kırsal kesimden sanayileşme yolundaki kentlere doğru yapılan ve genç insanların güçlendirdiği içgöçlerdir. Bu göçler ulaşım araçlarının gelişip çeşitlenmesi, özellikle de demiryollarının yaygınlaşmasıyla en başta Paris'e, sonrasında önemli liman kentlerine doğru başlangıçta aktif tarımın yapılmadığı mevsimlerde, sonrasında ise tüm yılı kapsayacak şekilde gelişir.

1917 Bolşevik İsyanı sonrasında Çarlık Rusya'nın çöküşüyle yaşamları tehlikeye giren Rusya Yahudileri ve çarlık yanlısı Rusların göçü, Fransa'ya yönelen ilk dışgöçlerdendir. Ermenilerin, 1877 yılı sonrasında gerilen Osmanlı-Rusya ilişkilerinin bir malzemesi olarak kullanılarak Osmanlıyı tehdit aracı haline getirilmesinin ardından, 1915 yılı ilkbaharında, Osmanlı İmparatorluğunun Rusya ile savaşa girmesi arifesinde, doğu sınırını ayrılık iddiasında bulunan Ermenilere karşı güvence altına almak amacıyla çıkardığı Tehcir Yasasıyla ülkenin güneyine gönderilen ve dramatik olaylara da tanık olan Ermenilerden nitelikli olanların, artık birer Fransa sömürgesi durumundaki Suriye ve Lübnan gibi ülkelerden Fransa'ya götürülmesi bir diğer dışgöç

dalgasını oluşturur. Bunu, Fransa'daki sanayi tesislerinde gereksinim duyulan enerji malzemesi kömürün çıkarılması için Polonyalıların işçi olarak Fransa'ya gelişlerinin teşvik edilmesi, devamında İtalya'da faşist hareketlerin yükselişi ve yoksulluğun artışı sonucu çok sayıda İtalyan'ın Fransa'ya yasal olmayan yollarla geçişi izler.

İspanya'da 1936 yılında faşist Franco yönetimine karşı başlayan sivil savaş, Franco güçlerinin köy ve kasabalarda yaptığı katliamlar ve 1939 yılında Katalonya'nın Franco askerleri tarafından işgal edilmesi çok sayıda İspanyol'un Pirene Dağları üzerinden yasal olmayan yollarla Fransa'ya geçişini tetikler. Benzer biçimde Portekiz'de 1928 yılında iktidara gelen ve 1970 yılındaki ölümüne kadar ülkeyi Katolik ilkeler ve komünizm karşıtlığı temelinde demir yumrukla yöneten Salazar'ın uygulamaları ve ekonomik sorunlara çare bulamaması da çok sayıda Portekizlinin İspanya üzerinden Fransa'ya yönelmesine neden olur.

XX. yüzyılın başında yaşanan büyük savaş ve onun sonucu genç nüfusun önemli bir bölümünün savaş sırasında kaybedilmesi, ülke dışından destek güçleri ve işgücü için insanların Fransa'ya girişini zorunlu kılar. Bu bağlamda öncelikle sömürge ülkelerinin insanları tercih edilmekle birlikte, ağırlıklı olarak Kuzey Afrika sömürgelerinin insanları ülkeye getirilir.

İki savaş arası ekonomik canlanma için yapılan yatırımlar, yabancı kökenli insanların ülkede kalmasını zorunlu kılar, ancak meydana gelen küresel ekonomik kriz, göçerlerin yaşadıkları toplumda istenmemeleri sonucunu doğurur. İkinci Dünya Savaşıyla yabancı düşmanlığı arka plana itilse de, savaştaki başarısızlıkların sorumlusu olarak sömürge ülkelerinden gelen askerlerin gösterilmesi yeniden bu düşmanlığı körükler. Bunun üzerine 1927 yılında kendilerine vatandaşlık verilen binlerce yabancının vatandaşlık hakları 22 Temmuz 1940 tarihli bir yasayla geri alınarak ülkelere gönderilirler. Bu süreçte daha önce Fransa'ya göçmüş olan Yahudilerin %40'ı toplama kamplarında "kontrol altında tutmak" uygulamasıyla Nazi Almanya'sında karşılaşılan kötü uygulamaları düşünerek Fransa'yı terk etmek durumunda kalır (Laguette, 1988).

Kuzey Afrika sömürgelerinin savaşla ya da barışla elde ettikleri bağımsızlıklarından sonra, gerek Fransa sömürgesinde kalmaktan yana olan, gerekse İkinci Dünya Savaşından sonra yeni işgücüne duyulan gereksinimle ülkelerinin dışında çalışmak isteyen Magripliler bir kez daha Fransa'ya yönelir.

1960 sonrasında Almanya ve Türkiye arasında nitelikli ve bekâr işgücü alımına ilişkin anlaşma sonucu gittikçe Avrupa'da çoğalan ve 1965 yılındaki anlaşmayla Fransa'ya kabul edilen Türk işçilerle yeni bir etnik kökenin Fransa'ya göçü sağlanmış olur. Devamında sosyalist blokun bir üyesi olmasına karşın, ekonomik anlamda ülkeye para girişi için sınırlarını açık tutan Tito'nun izin verdiği Yugoslav göçü gelir.

Belli bir kültür düzeyine getirdiği nitelikli insan gücüne istihdam olanağı sağlayamayan Orta Afrika cumhuriyetleri de Fransızca'yı resmi dil olarak öğrettiği insanlarını Fransa'da iş bulmaya özendirerek yeni bir göçe neden olurlar. Afrika'daki çatışma ve sefalet de göçün bir başka gerekçesi olur.

1980 yılı sonrasında Orta Doğu ve Kafkas coğrafyalarında meydana gelen iç ve dış çatışmalar Lübnanlıları, Afgan ve Pakistanlıları, Kürtleri, Arapları, Çeçenleri Fransa'ya doğru göçe zorlarken, Sosyalist Blokun çöküşünün ardından kapitalist ülkelerin yaşam koşullarını elde etmek isteyen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri vatandaşları da aynı yönde yola koyulur.

1880, 1930 ve 1980’li yıllarda yaşanan ekonomik krizler ve iş alanlarındaki daralma, göçün biraz olsun yavaşlamasına ve gerilemesine yol açsa da, son yıllarda özellikle Arap coğrafyasında yaşanan istikrarsızlık göçer oranını artırır.

2004 yılındaki araştırmalardan elde edilen rakamlara göre Fransa nüfusunun %8’den biraz fazlasını göçer diye tanımlananlar oluşturur. Günümüzde kesin veriler olmamakla birlikte bu oranın halen devam ettiği varsayılır. 70 milyon dolayındaki Fransız yurttaşının beş milyonunun Fransa dışında doğan göçerler (2 milyon) ve onların Fransa’da doğan çocuklarından (3 milyon) olduğu; Fransız yurttaşlığı almamış ya da alamamış üç buçuk milyon yabancı Fransa’da yaşadığı ve bunların 550 bininin Fransa’da doğduğu (Colombat, 2014); Cezayirli, Faslılar ve Portekizlilerin en kalabalık göçer grupları olduğu, ancak son yirmi yılda Orta Afrika, Asya ve Doğu Avrupa göçerlerinin büyük göç dalgalarını oluşturduğu gerçeği söz konusudur (Saturno, 2005, s. 134).

Göçer nüfusun tarihsel süreçte erkek ağırlıklı bir nüfustan kadın ağırlıklı bir nüfus haline geldiği ve göç edenlerin eskiye oranla daha uzak ülkelerden Fransa’ya geldiği de bir gerçeklik olarak göze çarpar.

Üzerinde yoğunlaşacağımız Carole Saturno’nun *Enfants d’ici, parents d’ailleurs* adlı yapıtı öncelikli olarak Fransa’da göçün tarihini, seyir sürecini, aşamalarını, yönlerini küçük öykülerin yanında yer alan büyük öyküler ve tarihsel notlarla tanıtmaya çalışırken, göçerlerin göç sıkıntılarını, geldikleri ülkede kabul görüp görmediklerini, bütünleşme sorunlarını, kültürel çatışmaları ve kimlik sorunlarını satır aralarında genç okurlarına vermek ister. Fransa’da sanayi devriminin başlangıcı sayılan 1850 yılı sonrasında günümüze iç ve dış göçü ve onların bileşenlerini yapıtta çocukların rahatlıkla anlayabileceği bir biçimde ortaya konur.

Genç okurlara yönelik yapıt, ilk olarak içerikle uyumlu resimlerle zenginleştirdiği “kırsal göç ve göçerlik” tarihini ele alır. “Tarlalardan Kente” anlatısıyla başlayan yapıt, genç okurlarına kırsal kesimden kentlere göçün alt yapısını ve gerekçelerini vermek ister. Buharlı makinelerin keşfi sonrasında makinelerin çalıştırılabilmesi için gereksinim duyulan kömür madenlerinin işletilmesi öncelikli olarak toplumsal hareketliliği tetikleyen unsur olarak vurgulanır. Fransa’nın değişik kırsal kesimlerinden insanlar daha iyi koşullar altında yaşamak amacıyla işgücüne gereksinim duyulan sanayi merkezi haline getirilen Paris’e doğru göçe başlarken, ülke ölçeğinde değişirse de, bölgeler ölçeğinde artan ve azalan nüfus hareketlerinin doğmasına neden olurlar. Bu göç, yalnız bir nüfus hareketi olarak kalmaz, yer değiştiren insanlar için köklerinden uzaklaşma ve kendi değerlerinden kopma hareketini de oluşturur. Kendisi de yıllar önce Fransa’ya yerleşen bir İtalyan göçer ailenin çocuğu olan yazar, kırsal kesimden kente göç konusunda ilk olarak Bröton kökenli bir çocuk olan Alice’in anlatısına yer vermeden önce, tarihsel süreçte Fransa’da farklı dillerin kullanıldığına, ancak III. Cumhuriyet Döneminde yaygınlaştırılan okulların sayesinde bir dil birliğinin oluşturulabildiğine dair kısa bilgilere yer verir (Saturno, 2005, s. 12).

Yapıtta sırasıyla, günümüz ülkelerini oluşturan toplumların sanayileşme süreci içinde derinden altüst oluşlarına, 1930’lu yılların küresel ekonomik krizine, demiryollarının gelişmesinin göçer katkısına, kültür ve değerlerden kopuşlara, ikinci Dünya Savaşı ve onun travmalarına, Yahudilerin acısına ve göçerlik süreçlerine, Ermenilerin göç ettirilmesiyle yaşanan olumsuzluklara, Çarlık Rusya’nın çöküşüyle ortaya çıkan kargaşa dönemindeki göç hareketlerine, İtalya’dan Fransa’ya, İspanya’dan Fransa’ya yönelişlere, Nazizm’in yükselişinin neden olduğu yer

değiştirmelere, sömürge ülkeleriyle olan ilişkiler ve onların sonuçlarına, 1974 sonrası ekonomik krizine, Türk göçerlerin öyküsüne, eski Yugoslavya cumhuriyetlerinden Fransa'ya yapılan göçler ve sebeplerine, Çinli nüfusun Fransa'da artışına ve genelde Asya kökenli göçlere yer verilirken, son bölümde farklı kökenden gelen çocukların ağzından ve gerektiğinde yazarın tarihsel müdahaleleriyle günümüz Fransa'sında göçün ve göçerin konumuna, göçerliğin küresel boyutuna açıklık getirilir. Son olarak göç ve göçerliğin içerdiği terminoloji tanıtılır ve onların tanımları yapılır.

Özellikle son on beş yılda Avrupa'ya yönelen göçler konusunda Fransa ve Avrupa Birliğinin ne gibi önlemler aldığı hatırlatılır, toplumla göçerlerin bütünleşmesinin gerekliliğine ve bütünleşmenin yöntemlerine üstü kapalı biçimde satır aralarında vurgu yapılır. Bütünleşmeyi engelleyen unsurlar sıralanır, bütünleşmeyle kendi kültüründen ve inancından vazgeçmenin söz konusu olup olmadığı sorgulanır.

Çocuk Yazınında Göç Olgusu

Toplumbilimsel anlamda toplumun bir konuda sahip olduğu kanı, kamuya ve genele özgü bir tartışmanın ürünü olarak gösterilir ve bu kanı, taraflar arasındaki karşılıklı iletişimde kendini gösterir. Öyleyse, toplumun bir temsilcisi konumundaki yazarın, yapıtında yer verdiği kanı ve düşünceler de toplumun geneline aittir denebilir.

Göçerliği ele alan yazınsal ürünlerde çoğu kez üstü kapalı olarak duyumsattırılan şey, göçerin çoğunlukla göç ettiği ülkenin dilinden farklı bir anadile sahip, yoksul, sığınmacı, yasal olmayan yolları kullanmış, yabancı, suça eğilimli, vb. niteliklere sahip olduğudur. Uyumsuzdur ve tıbbi, eğitimsel, ruhbilimsel ve toplumbilimsel desteğe gereksinimi vardır. Üstelik böylesine sorunları olan yalnızca ilk gelen göçerler değil, aynı zamanda onun ardılı durumundaki ikinci ve üçüncü kuşaklar da sorunludur. Ne var ki, kuşaklar değiştikçe aşılması gereken sorunlar azalma eğilimine girse de, göçerin yaşadığı ülkenin toplumuyla bütünleşmesi için uygun yöntemlerin kullanılmaması sorunu daha da karmaşık hale getirir. Kendi dil, din ve değerlerini “yozlaşmamak” adına koruma güdüsüne sahip göçer, bir anlamda toplumla bütünleşme çalışmalarını aksatan unsur olarak gösterilir. Göçerin yozlaşmamak diye önem verdiği konuya Fransızlar kendi değerlerinin küçümsenmesi algısıyla bakar (Mahy, 2016). Böyle olunca, kuşkusuz aşağılama, değersizleştirme, ötekileştirme, dışlama ve reddetme gibi insanlık için olumsuzluklar ortaya çıkar.

Fransız çocuk ve gençlik yazınında, konunun öncelikle benzer olumsuzluklarıyla ele alındığı, ardından olumluya çevirmek için neler yapılabileceğine ilişkin önerilerde bulunduğu fark edilir. Ancak, birçok yazınsal ürün egemen Fransız kültürünü odak alarak göçerlerin bu kültüre uyumları ve bütünleşmelerini önemle vurgularken, bazı ürünler de yoğun göç alan ülkelerde artık egemen bir kültürden söz edilemeyeceğini, bütünleşme için her bir kültürün eşit düzeyde kabul edilip kültürlerarası bir ortam oluşturulması gerektiği iletisini verir. Bunun için de öncelikli olarak göç olgusunun ve göçerin iyi ve derinlemesine anlaşılması gerektiği salık verilir.

Göçerliği ve göç olgusunu kavramak, çocuk açısından entelektüel yeteneklerinin farklı bir ortama taşındığının, yeni duygulara açıldığının kabul edilmesi anlamına gelir. Farklılık ve yeniliğin kabullenilmesi kavramaktan geçtiğine göre, çocuğa yardım etmek için yazarlar farklı yöntemlere başvurur. Öğrenmeye açık çocukta sorun olmayan “anlamak/kavramak” edimi, gerek yeterli dil bilmediği için, gerek kendisine farklı bir gözle bakıldığı için, gerekse de benzer nedenlerle kendini öğretmeye ve eğitime kapatmış çocuklar için büyük sorun oluşturur. Bu sorun belli yöntemler kullanılarak aşılmaya çalışılır. Bunlardan en belirgin olanı da, güç koşullara boyun

eğmek durumunda kalmış, bu nedenle içine kapanmış, korku ve cesaretle davranmış, anılar ve duyguları arasında kalmış kişilerin kahraman olarak yapıtlarda yer alması yöntemidir. Örneğin, *La fille qui parle à la mer* (Galéa, 2013) adlı yapıtın çocuk kahramanı Oyana, herkesin korkudan birbirine kenetlendiği, motor gürültüsünün bol olduğu, oturacak yeterli yerin olmadığı, yiyecek sıkıntısının çekildiği, çığlıkların, evine dönmek isteyip ağlayanların yer aldığı bir teknede yorucu ve korkunç bir yolculuk yapar. Ancak her şeye karşın Oyana, kendi kendine, “İslanmak umurumda değil, istediğim kıyıya varmak. Korkmuyorum ve kalbim de rahat” (s.24), diyen türdeki bir kahramandır. Cesaretine ve engelleri aşmadaki kararlılığına karşın yine de Oyana, sahip olduğu zayıflıkları aşmak için annesiyle yaşadığı güzel anları yolculuğu sırasında denize anlatır (s. 27-28).

Anne Scheider’in Cezayir’den Fransa’ya göçle ilgili anlatılara yer verdiği *La Littérature de jeunesse migrante* (Schneider, 2013) adlı yapıtı da benzer yöntemi kullanır. *Guide du mieux-vivre ensemble: Ma laïcité, ma religion, mon identité* (Banon, 2016) adlı yapıt:

“Küreselleşme bizi dünya çapındaki bir uygarlığı oluşturmaya doğru götürüyor. Burası evrensel özlemler ve kültürel özelliklerin bir arada olduğu yeni bir uygarlık yeri. Bu yerde herkes küresel vatandaşlık, bir geleneğe aidiyet ya da yerel bir bağlanma isteğinde bulunabilir. İnsanlık için bugüne kadar dillendirilmemiş bu durum, kişisel kimliklerin kırılmasını sağlayabilir, ancak gruplar arasındaki çatışmaları doğurabilir”² (s.5), diyerek artık kişi ve gruplara özgü alanların bir kenara bırakılarak yeni ve farklı boyutları olan bir toplumu oluşturmak gerektiğine işaret eder.

Farklı köken ve kültürleri birer zenginlik sayarak birlikte yaşamayı aşılacak isteyen gençlik yazını yapıtlarından bir diğeri de, yazarları da Kuzey Afrika göçerleri olan *Vivons ensemble. Pour répondre aux questions des enfants sur l’immigration* (Messaoudi & Harzoune, 2012) adlı yapıttır.

Kuşkusuz yazının gözünden kaçırmadığı konulardan biri de, birlikte yaşamamanın güçlükleri konusudur. Göçer kabul eden ülkenin insanların bakış açısından göçerler, mesafeli durulması gereken ve genelde istenmeyen birey ve gruplardır. Çeçenistan’dan Fransa’ya göçün anlatıldığı *Le Jeu des sept cailloux* (Sampiero, 2010) adlı kitap kahramanı olan genç yaştaki kadın Larissa’nın durumuna ilişkin üçüncü şahısta yapılan anlatı, bu anlayışı en iyi yansıtan örneklerden biridir: “Gelip geçen bazı kimselerin soğuk bakışları Larissa’yı kurşunla vurulmuş kadar yaralıyor. Ancak Larissa hiçbir zaman ne gözlerini ne de ellerini indiriyor. Barınacak yer istiyor o, sadaka değil. Karnındaki küçük yıldızına bir gökyüzü arıyor” (s. 48).

Les deux vies de Ning (Goby, 2013), göçer olmanın genel sorunlarının yanında özellikle kültürel farklılıkların öne çıktığı bir yapıttır. Çocuk kahraman Ning, kültürel farklılıklar konusunda okulda kendine yöneltilen sorular aracılığıyla ilk kez ülkesi Çin’e dışarıdan bakar:

“Dudaklarımın titrediğini, nefesimin hızlandığını hissediyordum, hızlı konuşuyor, Çin’i sanki kendisine kötülük yapılan sevdiğim bir insanı savunuyormuşçasına savunuyordum. Annemi savunur gibi. Çin’i bu kadar özlediğimi hiç fark etmemiştim” (s.59).

Ning, Çinli kimliğinin bilincine varırken, kendisinininkinden farklı olan Fransız göreneklerini gözden geçirme olanağı bulur. Kültüründe olmayan ancak hoşuna giden

² Kitaplardan alıntı olarak verilen metinler, kitapların Türkçe çevirileri olmadığı için tarafımdan yapılmıştır. İ. Atalay.

egemen kültür ögesini kabullendiğini belli eder. Annesi kendisine gerçek nitelikli bir iş bulunduğunu söylediğinde çok gururlanır, kendi kendine söylemek niyetiyle olsa da, annesinin duyacağı bir tonda: “Daha önce hiç görmediğim şekilde, kolejin önünde Fransız çocukların annelerinin bedeninde kaybolmak istercesine onların boyunlarına sarılıp, yanaklarına öpücükler kondurması gibi ben de seni kucaklamak istiyorum” (s.65), der.

Küçük ve büyük öykünün iç içe girmesine ilişkin bir örnek *João ou l'année des révolutions* (Goby, 2010) adlı anlatıda yer almaktadır. João ve ailesi uzun yıllar Portekiz’i ekonomik sıkıntılar ve dinsel bir baskı altında yöneten Salazar’ın diktatörlüğünden kaçır. Yapıt, bir yandan João’nun öyküsüne yer verirken asıl büyük öykü olan Portekiz’in baskıcı yönetiminin uygulamaları çocuk kahramanlar aracılığıyla serimlenir:

“Manuel’den özellikle bir kıza sarılmayı birçok kez öğrendim. Babası da bana bir şeyler öğretmişti. Örneğin, Portekiz’de Salazar ve onun hükümetteki adamlarının gerçek anlamda korkunç olduklarını. Özel bir polisi Fransa’ya, Champigny’e kadar gönderdiklerini, burada, binanın içinde bile Portekizli göçerlerin ihbar edilebileceğini. Kendisi gibi Salazar’a muhalif olanları, özellikle de komünistleri tespit ettirdiklerini; sonra da onları hapse attıracakları için muhaliflerin ülkeye dönmeye cesaret edemediklerini” (s. 21).

Les Vitalabri (Grumberg, 2014) adlı yapıt, yersiz, yurtsuz ve evraksız insanları simgeleyen bir adı taşımaktadır. Yersel ve uzamsal belirsizlikler içerse de, gerçekte İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yahudilerin ve Çingenelerin kimliklerini belli edecek yıldız biçimindeki bir simgesini üzerlerinde taşıması olayını anıştırır: “(...) sonra da Vitalabri’lere yönelik bir yasa çıktı (...). Erkek ve bayanların tümü (...) tanınmaları için, burunlarının üstüne iki kaşlarının arasına görünür bir V işareti dövmesi yaptıracaktı (...).” (s.66). Bu anıştırma kurgusal olsa bile gerçek tarihin belli bir döneminde yaşanan sıkıntı ve göçlerle ilgili büyük öyküyü gözler önüne serer.

Göç olgusundan hareketle bireysel ve ortak tarihin bir arada anlatılması anlayışı farklı yöntemler kullanılarak da gerçekleştirilir. Bu yöntemlerden biri de, anlatı kişisi olan çocukların sordukları sorular aracılığıyla büyük öyküye yönelik kapalı ve merak uyandıran yönlerin aydınlatılmasıdır. *La fille qui parle à la mer* adlı yapıtın paralel bir anlatısı niteliğinde olan ve aynı yapıtta yer alan *Le garçon au chien parlant* (Galéa, 2013) adlı yapıtta küçük Loïc, plajda bitkin halde kumsala sere serpe uzanmış durumda bulunduğu Oyana’nın öyküsünü öğrenmek ister, bu amaçla Oyana’nın anne-babasına sorular yönelterek merak ettiği öykünün ayrıntılarını öğrenir:

“Tabii ki, çok uzak yerden geliyor.

Peki, ama nereden? Diye ısrar etti Loïc.

Şimdilerde mültecileri Afrika’dan getiren gemiler var.

Mülteciler ne demek?

Ne toprağı, ne de evleri olan insanlar. Bilirsin, bazı ülkelerde savaş vardır, yiyecek bir şeyleri bulunmaz, insanlar kaçır uzaklaşır, gemilere biner ve okyanusu geçerler” (s. 21-22).

Yapıtların okuru konumunda olan çocukların da anlatı kişisi çocuklar gibi sürekli kimlikleri konusunda kendilerini sorguladıkları duyumsandır. *Les deux vies de Ning* adlı albümdeki çocuk kahraman, Fransa’da deneyimlediklerinden farklı olarak, geldiği ülke olan Çin’in bilmediği, bir bölgeden diğerine gidildiğinde adın değişmesi gerektiği, evlenecek kadın ve erkekleri ülkeyi yöneten komünist partinin bizzat seçtiği, anne-babasının da bu yolla evlendiği şeklindeki görenek ve geleneklerini öğrenir

(s.69). Doğal olarak, Fransa’da yaşayan ve göçmen aileden olan okurlar da bu türden bilgilendirmeleri ve kimliklerini oluşturmayı çocuk kahraman aracılığıyla öğrenmiş olur.

Göç olgusunun toplumları gittikçe kültürlerarası bir ortamda yaşamaya sürüklediğini, kültürlerarası bir yaşam alanının sorunsuz bir alan olmadığını, kişi ve toplumların çatışma ve uzlaşmazlıklardan kaçınmak için kendi değer ve kimliklerinden ödün vermek durumunda olduğunu ortaya koyan pek çok yapıt gibi, *Guide du mieux-vivre ensemble* (Banon, 2016) da bunu açıkça vurgular:

“Küreselleşme bizi dünya çapında bir uygarlığa doğru götürüyor. Evrensel özelemler ve kültürel farklılıkların bir arada yaşadığı yeni bir uzam. Burada herkes gezegene özgü kimliğini ya da bir geleneğe aidiyetini ve yerel bir bağlanmasını ileri sürebilir. Şimdiye kadar gerçekleşmemiş böylesi bir durum, insanlığın bireysel kimliklerini yok edebilir, ancak kültürel gruplar arasındaki çatışmaları açığa çıkarabilir” (s.5).

Göçerlerin yaşadıkları ülke toplumu tarafından önyargıyla karşılandıklarını ve dışlandıkları, bunun da toplumla bütünleşmeye engel oluşturduğu, böylesi durumda kişilerin kendi kültürüne daha fazla sarılmak durumunda kaldığı konusu da yapıtlarda yer alır. Örneğin, *Les deux vies de Ning*’te kahramanlar ait oldukları ulus ve kültüre ilişkin önyargılarla karşılaşır:

“Altıncı sınıflar aldıkları notlarla geldiler... ve (benim kültürüm hakkında) yazdıkları düşüncelerin tamamı yanlıştı. Onların, Çinlilerin her öğün çamurumsu kıvamda, hamur biçiminde pirinç yediklerini, pastalarında ve ekmeğinde bile pirinç kullandıklarını; judo, karate ve tekvando yaptıklarını; çoğunlukla da çizgi roman türü kitapları okuduklarını söylemelerini şaşkınlıkla dinledim” (s.57).

Çocuk kahraman Ning, gerektiğinde yanlışı tanımmalar ve bilgilennemelerle de mücadele etmek durumunda kalır:

“Dudaklarımın titrediğini, nefesimin kesildiğini hissediyor, hızlı bir biçimde konuşuyor, sevdiğim bir kimseyi kötülük yapan birine karşı savunuyormuşçasına Çin’i savunuyordum. Daha önce annemi savunduğum gibi. Çin’i ne kadar da özlediğimi fark ettim. Nasıl da onu seviyordum (...)” (s.59).

Göçü ele alan yapıtlarda karşılaşılan bir durum da, göçerlerin toplumsal bütünleşmeye ve kültürlerarası bir yaşam biçimine hazır oldukları ve bunu kabullendikleri gerçeğidir. Ning, Çin’le ilgili duygularını ifade ederken Çinli kimliğinin bilincindedir, kendisinininkilerden farklı Fransız göreneklerine bakarken de Fransız kimliği ön plana çıkar. Annesini Fransızların tarzıyla kucaklayıp öpmek istemesi, *Joao ou l’année des révolutions*’da morina balığının kullanıldığı Portekiz mutfağına özgü çeşitli yemeklerin diğer kültürden insanlar tarafından beğenilerek yenilmesi (s. 79), *Le Jeu des sept cailloux*’ da farklı kökenden gelen çocukların bir Çeçen oyununu oynamaya çalışması bunun göstergesidir.

Temel inceleme yapıtımız *Enfants d’ici parents d’ailleurs* gibi, *Vivons ensemble: pour répondre aux questions des enfants sur l’immigration ve L’Immigration à petits pas* (Lamoureux, 2011) adlı kitaplar da sırf göç ve onun ortaya çıkardığı sorun ve sonuçları anlatmak için kaleme alınmıştır. Kuşkusuz Fransız çocuk ve gençlik yazımında göç olgusunun daha iyi anlatılması için gösterilen çabalar, birlikte yaşamak sorununun çözümüne katkı sağlamak ve bireylerde o anlayışın gelişmesine katkı sağlamak amacına yöneliktir.

Çocuk Yazınındaki Göç Nedenleri

Çocuk yazınında yer alan göçün nedenlerine ilişkin saptamaları yine küçük ve büyük öyküleri bir arada barındırarak tarihsel bir bağlamda anlatan ve şimdiye kadar göç konusunda Fransız toplumunda oluşmuş kanıların bir özeti niteliğinde olan *Enfants d'ici parents d'ailleurs*'den hareketle yapmak yerinde olacaktır.

On beş ayrı etnik kökenden grup adına bireysel ve genel anlatıyı gerçekleştiren çocuk kişilikler, anlatılarında göç nedenlerini de çoğu kez açık biçimde ortaya koyar. Bu nedenler sıralandığında, farklı etkenlere bağlı olarak göçlerin gerçekleştiği görülür.

Ekonomik Nedenler

Fransa'ya göçenlerin en önemli göç nedeni olarak ekonomik nedenler ön plana çıkar. On beş etnik gruptan yalnızca Yahudiler, Ruslar ve Ermenilerin birincil planda ekonomik olmayan nedenlerle göçtüklerine yer verilir. Bunlara ilave olarak İtalyan, İspanyol ve Portekizlilerin göçünü tetikleyen unsur faşist yönetim baskıları gösterilse de, asıl neden yine ekonomik göçtür.

Ekonomik gerekçelerle gelen göçerlerin geldikleri ülkenin gelişme düzeyinde gerekli yatırım ve hamlelerini yapamaması, yerüstü ve yeraltı zenginliklerinin kıt olması, yeterli iş olanaklarının olmaması, yaşadıkları yörelerde kuzey-güney, doğu-batı gelişmişlik farkı gibi bir takım kısıtlamalarla karşı karşıya kalması, çatışma ve ölüm korkusuyla yaşadıklarından dolayı geçimlerini sağlayacak koşullara sahip olmaması gibi ekonomiyle doğrudan ya da dolaylı gerekçelerle göçerler. Kendi ülkelerinde sahip oldukları refah düzeyinden daha yüksek bir refah düzeyini elde etmek arzusu da onları göçe yönlendiren nedenlerden biridir.

Buna göre, yapıtta içgöçü temsil eden Brötonlar daha uygun koşullar için yaşadıkları coğrafyadan ayrılmak zorunda kalır. Cezayir, Fas, Tunus gibi eski sömürgelerden, Polonya'dan, Afrika'dan, eski Yugoslavya cumhuriyetlerinden, Yunanistan'dan, Türkiye'den, Çin'den gelen göçerler ise geçimlerini sağlayacak yeterli iş olanaklarından yoksunlukları nedeniyle göçer. İtalya, İspanya ve Portekiz göçerleri faşist diktatörlerden kaçma gerekçesi öne çıksa da, aslında yoksulluk ve yoksunluk ön plandadır.

Nüfusa İlişkin Nedenler

Göçe neden olan zorlayıcı gerekçelerin en belirgin olanlarından bir tanesi, göçerlerin geldikleri ülkelerdeki nüfus yapısının olası olduğu ölçüde homojen bir yapıya dönüştürülmesi amacına yönelik olarak, azınlık ve farklı etnik kökenlilere uygulanan baskıdır. Nazi Almanya'sı ve onun etki alanındaki ülkelerin özellikle Yahudi ve Çingeneleri arındırma siyasetinin neden olduğu göçler bu türden göçtür.

Benzer şekilde, savaşa girecek ordunun ve savaş alanının güvenliği gerekçesiyle Ermeni nüfusun Anadolu'dan göçe zorlanması, bazı Afrika cumhuriyetlerindeki klan savaşları, Irak ve Türkiye'den gelmiş Kürt sığınmacıların ileri sürdüğü tartışılır nitelikteki bahaneler, faşist Franco'nun Katalonya'nın nüfus yapısını değiştirmek için giriştiği katliam ve sürgünler göç veren ülkelerin demografik yapısını şekillendirmeye ilgili nedenler arasındadır.

Siyasal Nedenler

Rejim değişikliklerinin ve diktatörlük rejimlerinin kendilerine muhalif kişi ve grupları yok etmek, cezalandırmak, sürgüne göndermek gibi yaptığı uygulamalar göçe neden olan siyasi nedenler arasında yer alır. Saturno'nun kitabında Çarlık rejiminin yıkılıp yerine farklı bir rejimin getirilmesiyle cezalandırılmak ve öldürülmekten korkan Yahudi ve Çarlık yanlısı Rus grupların Fransa'ya sığınması bu tür siyasi neden çerçevesinde gerçekleşir.

İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franco ve Portekiz'de Salazar yönetiminden kaçanlar, Çeçenistan'daki kontrolü elde tutmak için Çeçenler ve Ruslar arasındaki savaşın etkisiyle ülkeden ayrılmak zorunda olanlar siyasi nedenlerle göçmek durumunda kalır.

Kültürel Nedenler

Birbirinden uzak ülkeler arasındaki iletişim araçlarının gelişmesi, ilgili ülkeler arasında bir takım çekim olguları yaratır: “Batı kültürü” diye adlandırılan batı usulü yaşam tarzı gelinen ülkeye göre daha güvenli yaşam tarzı olarak görülür. Bu bağlamda Fransız yurttaşlarına sağlanan eğitim olanakları ve sosyal güvenlik koşulları da çekim gücünü artırır. Bunun sonucunda Batı'ya, doğal olarak da Fransa'ya göçer yönelişleri artar. Savaş ve açlık dışında, özellikle frankofon Orta Afrika'dan Fransa'ya yapılan göçler bu niteliği taşır. Kitapta yer verildiği ölçüde, kısmen eski Yugoslav cumhuriyetlerinden eğitim amaçlı Fransa'ya geçişler bu bağlamda değerlendirilebilir.

Ailesel Nedenler

Bireysel olarak yasal ya da yasadışı yollarla Fransa'ya göçenler, sosyal haklarını elde ettikten sonra ülkeler arasındaki anlaşmalar ve yasal düzenlemeler çerçevesinde diğer aile bireylerini yanlarına getirtme hakkını elde eder. Bunun sonucunda zaman zaman göç dalgalarında göçen insanların sayısını aşan düzeyde aile bireylerinin bir arada toplanması yeni bir göçü oluşturur. Yapıtta, İtalyanlar, Türkler, İspanyol ve Portekizliler ağırlıkta olmak üzere, hemen hemen her kökenden kişilerin ailelerini bir araya getirme eyleminin anlatisına yer verilir.

Göçlerin Sonuçları

Ekonomik Sonuçlar

Tarih boyunca farklı göç dalgalarıyla karşı karşıya kalmış Fransa'da, sanıldığından aksine göç dalgaları genelde olumlu sonuçlara yol açar. Küresel tarihte yaşanan önemli yıkımların içinde yer alan Fransa, çalışma kapasitesi yüksek nüfusunun çoğunu kaybettiği her defasında, göçlerle kabul ettiği etkin nüfus sayesinde yeniden yapılanmalarını gerçekleştirir ve gelişmişlik düzeyini artırır. Örneğin, I. Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda ülkeye Rusya üzerinden gelen Yahudi ve Ruslar ile Suriye ve Lübnan üzerinden aldığı Ermenilerle önemli oranda nitelikli işgücü açığı kapatır. Fabrikalarında ve askeri sanayide çalıştırmak üzere Çin Hindi ve Mağrip ülkelerinden getirttiği sömürge unsurları sayesinde sürdürülebilir askeri ve ekonomik yapıyı elde eder.

1920'li yıllarda ülkeye giren İtalyan göçerler gibi 1965 yılı öncesindeki göç dalgalarıyla gelen insanların Fransa'da çok düşük ücretle ve ağır koşullarda çalıştırılması ülkenin ekonomik anlamda gelişmesini sağlar. Üstelik yerli işçinin yüksek ücret ve daha iyi koşullar yönündeki talepleri bunlar sayesinde frenlenir.

Nüfusun yaşlanma süreci hem çalışanların sayısını artırmayı gerektirir, hem de sosyal güvenlik sisteminin sağlıklı işlemlerini zora sokar. Bu nedenle ekonomik istikrar için genç ve çalışan nüfus oranının artırılması zorunludur. Bu amaçla bir yandan çocuk doğumları, diğer yandan sanayinin modernleştirilmesi, işlerin otomatik makinelerce yapılması teşvik edilirken, emeklilik yaşlarının yükseltilmesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekir. Yasal ve yasal olmayan göç dalgaları da, genelde orta ve yüksek nitelikli insanların ağırlıkta olduğu hareketleri kapsadığı için, Fransa'da nüfusun yaşlanmasıyla ortaya çıkan emeklilik sistemini ayakta tutabilecek finansmanı sağlamaya katkı yaparak olumlu ekonomik etkiler bırakırlar.

Şüphesiz göçün ülke üzerindeki ekonomik etkileri her zaman olumlu değildir. Özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde Fransız yurttaşların işsizlikten etkilenmesine, iş alanlarının daha da daralmasına yol açar. Yapıtta 1930 yılı ve sonrasındaki krizle ilgili İtalyan işçilerin istenmeyen yabancılar olarak görülmesi bu nedenledir. Benzer durum 1970 sonrası krizinde yaşanır (Saturno, 2005, s. 57). Bunun yanında, göçerlerin aile bireyleri de sosyal güvenlik hak ve hizmetlerinden yararlandığı için zaten zorlukla finanse edilen, çoğu kez sübvansiyon gerektiren sisteme yeni yükler getirerek olumsuz bir etki yapar.

Göç veren ülkeye para akışının sağlanması da bu ülkedeki mal ve hizmet değişim oranlarının hareketlenmesine yol açtığı için etkileri olumlu olur. Ancak göç veren ülkenin işgücü kaybetmesi sonucu ekonominin yavaşlaması olumsuzlukların en önemlisidir.

Yazın alanında göç dalgalarının olumsuz ya da olumlu yönleri lehinde bir uzlaşma söz konusu değildir. Bu konuda yapılan çalışmalar kamu finansları üzerinde önemsenmeyebilir etkiler ortaya koyar. Bu durumda, göçlerin lehinde ya da aleyhinde olma gibi bir algı nesnel olmaktan uzak tümüyle öznel değerlendirmeleri gerektirir.

Toplumsal Sonuçlar

Göç alan ülke konumundaki Fransa'da etnik azınlıkların artması ırkçılık ve yabancı düşmanlığını körükler. Toplumsal düzen ve eğitimin dengeli bir biçimde toplumun geneline yayılması için toplumsal kurumlarda farklı plan ve yatırım zorunluluğu ortaya çıkar. Toplumla bütünleşme ya da uyumsuz sorunları her geçen gün daha maliyetli ve emek gerektiren hal alır. Toplumun yerli ve yabancı kökenli bireyleri arasında marjinalleşmenin artışı, toplumu yöneten siyasal organların oluşumunu da etkiler. Irkçı ve aşırı sağcı anlayışlara olan ilgi fazlaşır.

Göç veren ülkede ise nüfusun azalması toplumsal çatışma oranlarını azaltır. Özellikle çalışma amacıyla gençlerin köy ve kasabalarını terk etmesi, bu yerleşim birimlerinin boşalmasına hatta zaman zaman tümüyle ortadan kalkmasına yol açar.

Kuşkusuz ekonomik büyüme üzerine kurulan sosyal güvence sisteminde ekonomik daralma, kriz, uluslararası pazardaki rekabet koşulları, işsizliğin artışı, yoksulluğun yükselişi gibi konular öngörülmediği için söz konusu durumlarda iş ve işveren ile halk ve yönetim arasında anlaşmazlıklar ve çatışmalar ortaya çıkarır. Bu durumda, çalışanların azaltılmasını gerektiren her konuda öncelikli olarak göçerler etkilenir. Böyle olunca da şehirlerin kenarındaki gecekondu türünden yapılaşmalar artar ve zamanla bunlar ağır toplumsal sonuç ve maliyetlere yol açar.

Hukuksal Sonuçlar

Göç, göç alan ülke için kişilerin serbest dolaşım haklarının gelişmesi ve yapılandırılmasını sağlarken, yabancıları ilgilendiren İnsan Hakları, Uluslararası Özel Hukuk, Aile Hukuku, Sosyal ve Yönetim Hukuku ve Ceza Hukuku gibi diğer hukuk alanlarının da iyileştirmeler yapılması sonucunu doğurur.

Göçerler kısa süreler için de olsa geldikleri ülkeye yaptıkları ziyaretler sırasında karşılaştıkları hukuksal sorunlar, karıştırdıkları hukuksal davalar ve karşılıklı iki ülkenin sosyal güvenlik sistemindeki uyumsuzluklar gibi doğurdıkları durumlardan dolayı göç alan ve göç veren ülkeler arasında sorunların aşılması, karşılıklı işbirliği gibi konularda yasal ve hukuksal düzenlemelerin yapılmasına katkı verirler.

Kültürel Sonuçlar

Sanayileşmenin hızlandığı kırsal kesimden kente göç, farklı ağız ve dili kullananlar ve farklı kökenden olanlar için kendi ağız ve dillerini unutmak gibi yeni kültürel bir sorun ortaya çıkarır. XIX. Yüzyıl sonlarına kadar ülkede dil birliğini

sağlayamamış Fransa için, Brötonların, Korsikalıların dar yaşam alanlarından alınıp şehirlerdeki sanayi işletmelerinde çalıştırılmaları başlangıçta iletişim sorunu olarak ortaya çıksa da, sonrasındaki kuşaklar için kendi dilini unutmak kaygısının giderilmesi arayışına dönüşür. Sonuç olarak Fransızca'yı ortak anlaşma dili olarak kullanan bu insanların sorunu, Fransızcanın yanı sıra Brötonca, Baskaça, Korsika Dili gibi iki dille eğitimin verildiği okullar aracılığıyla çözülür (Saturno, 2005, s. 12).

Göç alan ülkeye farklı kültür ve anlayışların, yeni yaşam tarzlarının girmesi yerli halkı rahatsız etmediği, onun alanını daraltmadığı ve egemen olma iddiasında olmadığı sürece bir zenginlik olarak algılanır. Dinsel simge taşımayan giyim-kuşama, gelenek ve göreneklere ve beslenmeye dayalı farklı kültürler bu kategoride değerlendirilenlerdir. Ne var ki, dinsel bağlamda, toplumda her geçen gün sayıları artan ve dinsel işlevi olan her türlü kültürel ürün ve etkinlik dışlamaya, tepkiye, ırkçılık ve yabancı düşmanlığına malzeme oluşturur.

Her şeye karşın toplumdaki kültürel çok renklilik, göç alan ülke insanı ve göçer için yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına, hoşgörünün ne derece gerekli olduğunun anlaşılmasına olanak sağlar.

Siyasal Sonuçlar

Yetmişli yıllara doğru ani göç dalgalarının önüne geçmek için Fransa, bundan böyle ülkeye giren göçer işçilerin nitelikli olmaları gerektiği yönünde önlemler alır. Ancak önlemlere karşın, kendilerine çalışma izni verilmeyen yasadışı yollarla gelmiş işçilerin sosyal güvence haklarından yoksun olarak, gizlice kayıtsız bir biçimde çalıştırılmalarına ucuz işgücü olması nedeniyle göz yumulur. Bu durum ülkedeki siyasetçilerin çatışma konularından biri haline gelir. Aşırı solcu siyasetçiler, bu işçilere gerekli izinlerin verilmesini ve sisteme dahil edilmelerini savunurken, aşırı sağcılar kamu düzeni ve güvenliği için böyle bir şeyin tehlikeli olduğunu ve bu tür göçerlerin sınır dışı edilmesini gerektiğini savunur. Bu koşullar altında ülkenin siyasi anlayışların değişmesi üzerinde göçerlerin etkisi büyük olur. Örneğin, kömür madenlerinde çalıştırılmak üzere getirilen Polonyalı işçilerin, Katolik kültüre sahip olmanın da verdiği avantajla Fransız toplumuyla bütünleşmeleri daha kolay olur ve siyasi iktidarlara karşı sendikal etkinliklerde ve hak arayışlarında öncü rolü üstlenirler (Saturno, 2005, s. 51) Örneğin aşırı sağcılarda ırkçılık ve yabancı düşmanlığı anlayışı gelişir. Bu anlayış önemsenmese bile, hükümetlerin ülke sınırlarını gittikçe daha fazla kapatma uygulamalarını gerçekleştirmelerine yol açar.

Göçer olgusunun karmaşık çözümlemesinin en önemli görünümünden biri de ırkçılıktır ve tüm Avrupa'da var olan ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının geldiği boyutu inkar edilemez. Ne yazık ki Fransa'da ırkçılık, yoksul ve aşırı uçtan ideolojik kuramların kıskırttığı yerli grupların marjinal yapısı içinde gelişmesi için kendine uygun ortam bulur.

Günümüzde göçer nüfusun yoğun olduğu yerlerde aşırı sağcılar eski faşist ve Nazi yanlısı kuramlardan esinlenerek, ırk üstünlüğünü savunur ve göçerlerin ülke dışına çıkarılmasını isterler. Bu grupların sayısı çok olmasa da, yaptıkları eylem önemlidir, zira kimi siyasi ve yönetsel yetkililerin hoşgörüsünden yararlanırlar. Bazı hükümetler de, kendi yaşam koşullarından endişe ederek sesini yükselten halkını susturmak için ayrımcı bazı önlemler alarak yangını büyütürler. "Vatan-Aile-İş" sloganıyla bir ulusun diğerine, bir kültürün diğer bir kültüre üstünlüğünü savunurlar. Bu tutumlarıyla İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini "tüm insanlar özgür ve eşit doğar" ilkesine aykırı davranarak bir anlamda bildirgeyi de tanımadıklarını ifade ederler.

Göçerlerin Niteliği

Katolik dine sahip Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi Orta Avrupa ülkelerinden tarihsel süreçte Fransa'ya yönelen göçün toplumsal bütünleşmede sorun yaratmadığı, diğer din ve kültüre sahip göçer gruplara göre daha kabul edilebilir oldukları fark edilir. Hatta inceleme konusu yaptığımız yapıtta Lehlerin gerek savaş yıllarında, gerekse savaş sonrası toplumsal ve kültürel hakların savunulmasında dayanışmacı ve örgütsel yapılanmaya uygun bir grup olduklarına övgüyle yer verilirken, Katolik inanç ve kültürün Fransız ve Polonyalıları hızlı bir bütünleşme süreci yaşamalarındaki en etken öğe olduklarına dikkat çekilir (s. 50-51). İtalyan, İspanyol ve Portekizli göçerler sayıca en kalabalık grupları oluşturmalarına karşın Fransız toplum yaşamında sorun yaratmayan göçmen gruplar arasında yer alırlar.

Yunanistan, Rusya, Romanya ve Eski Yugoslavya cumhuriyetlerinden gelen Ortodoks göçerler de sorunlarıyla değil, kültürel zenginlikleriyle ön plana çıkarılırlar (s. 105).

Uzak Doğu ülkelerinden, özellikle de eski bir Fransız sömürgesi olan Çin Hindi'nden ve Çin'den gelen göçerlerin toplum kurallarına daha uyumlu davranışlar sergiledikleri ve işgücü olarak verimli olduklarına dikkat çekilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında askeri sanayi alanında ağırlıklı olarak fabrikalarda silah yapımında kullanılan bu işçilerin uyumsuzluk sorunlarına yer verilmez. Çinlilerin kendi kültürlerini, özellikle de yemek kültürünü Fransa'ya taşımaları bir zenginlik olarak gösterilir (ss. 118-119). Diğer kültürleri kabullenmekteki tutuculukları ve gittikleri ülkelerde kendi mahallelerini ve diasporalarını oluşturdukları satır aralarında verilir (s.120).

Ne var ki, İslam dininin egemen olduğu ülkelerden gelen göçerler, çoğu kez eski Fransız sömürge unsurları olmalarına karşın uyumsuzluğun, kötü gidişin, savaş kaybetmenin ve toplumda artan suç oranlarının sorumluları olarak ortaya konur. Üstelik bu anlayış ve önyargıyı genç kuşakların dimağından silecek etkin bir çağrıya da yer verilmez. Çağrı çoğunlukla hoşgörü içinde, kültürel zenginliklerle yaşamının ön plana çıkarılması yönündedir. Buna ek olarak son yıllarda Fransız Ulusal Eğitim Bakanlığı ve kimi sivil toplum örgütleri, okullarda verilen din eğitiminin değiştirilmesi ve bir dinin öncelikli ve ayrıcalıklı konumdan çıkarmak yoluyla tüm dinlerin ana hatlarıyla öğrenilmesinin genç kuşakların birbirini daha iyi tanınmasına ve kaynaşmasına katkı sağlayacağı yönünde politikalar geliştirir. Bu sayede Ramazan Ayında oruç tutan bir Müslüman çocuğun okul başarısızlığının artış nedeni diğerleri tarafından bilinmiş ve anlayışla karşılanmış olur (s.91).

Eski Fransız sömürgelerinden gelen göçerler Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında gerek askeri alanda, gerekse ekonominin canlandırılması için fabrika ve atölyelerde aktif katkı verdikleri için olumlu bir imaja sahip olsalar da, 1930 yılı itibarıyla kendini gösteren küresel ekonomik kriz ve işsizliğin müsebbipleri olarak görülüp istenmeyen insanlar olarak kabul görürler. İkinci Dünya Savaşında Alman yenilgisinin faturası bu göçerlere çıkar. Özellikle Kuzey Afrika ülkelerinin Fransız sömürgesi olmaktan kurtuldukları tarihten itibaren nefret edilen, toplumdan uzak tutulması gereken kişiler diye algılanırlar. Bu algı zamanla zayıflasa da var olmaya devam eder.

Göçmenlerin meslek ve çalışma alanlarına gelince, iç göçerler olarak verilen grup erkeklerinin tamamı Michelin lastik fabrikası, Renault otomotiv fabrikaları gibi sanayi tesislerinde istihdam edildikleri, bayanlarının da çizgi romanlara konu olan

“bécassine”³ nitelendirilmesinden anlaşılacağı üzere ev işleri ve çocuk bakıcılığı işlerinden para kazandıkları görülür (s. 15).

Romanya ve Rusya üzerinden gelen Yahudileri ağırlıklı olarak kendi kurdukları terzi atölyesi gibi işletmelerde çalışmayı yeğler (ss.25-26). Rusların genelde eğitilmiş olmaları, memurluk gibi farklı devlet kurumlarında iş bulmalarını kolaylaştırır (s.32). Aynı zamanda ayakkabıcılık gibi sanatlara yönelik iş yerleri açarlar (s.34). Ermenileri çoğunlukla ticaret alanındaki esnaf ve sanatkârlar olarak görürüz (s.39). Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Çin Hindî’nden ve Kuzey Afrika’dan getirilen göçerler askeri sanayi ve silah yapımında istihdam edilir (s.45). “Les gueules noires”⁴ diye adlandırılan Polonyalılar kömür ve demir madenlerinin vazgeçilmez işçileridir (s.49). İtalyanlar, Portekizliler ve Türkler ağırlıklı olarak inşaat ve metalürji sanayisinin çalışanları olarak gözüktür (s.56). İspanyollara bağıcılık ve tarım alanlarında yer verilir (ss.65-66). Franco rejiminden kaçan ünlü ressam Picasso’nun da Fransız vatandaşlığı almadan yaşamının sonuna kadar Fransa’da bir göçer olarak yaşadığına vurgu yapılır (s.67). Kuzey ve Orta Afrika kökenliler için özellikle belli meslek adlarına yer verilmez, ancak bakkal gibi küçük işletmelere sahip oldukları resimlerle vurgulanır (s.91). Yugoslav cumhuriyetlerinden gelenler de kendi ülkelerinden getirdikleri yerel ürünleri sattıkları ticari işletmeleriyle ön plana çıkarlar (ss.104-105).

Göçün Çocuklar Üzerinde Bıraktığı Etkiler

“Her uzamda göçü çeken ya da iten sayısız faktör vardır ve bunlar göç eden insanları farklı şekillerde etkiler” (Er, 2015) . Öyleyse göç ve göçer olma olgusu çocuk üzerinde farklı travma ve izler bırakır. Bu travmalar göç öncesi ve göç sırasında yaşanabileceği gibi, göç edilen ülkedeki yaşam sırasında da oluşmuş olabilirler. Anlatılarımız içinde yer alan bu izleri ayrıntılarına girmeden şu şekilde özetlemek olasıdır:

Göçe sürükleyen neden ya da göç sırasında yaşanan travmatik durum çocuğun yoğun bir korkuya kapılmasına, korku ve güçsüzlük duygusunu yaşamasına neden olur. İnceleme yaptığımız yapıtta Rus ve Almanların uygulamalarından kaçan Yahudilerin, Tehcir serüveninden kurtulan Ermenilerin, Ruanda’daki katliamlardan kaçan Afrikalıların ilk kuşağının yaşadıkları travmalar bu türdendir. Afrikalıların öyküsünü anlatan Mamadou’nun “bizde büyümek, çekip gitmek demektir” (s.110) sözü durumu özetler niteliktedir.

Fiziksel şiddet, cinsel taciz, doğal yıkım, savaşlar, saldırılar, şiddet sahnelerine tanık olmak gibi bir dizi travmatik olayı yaşamakta çocuklarda özellikle ruhsal bozukluklara yol açar. Yapıtta özel bir başlık altında yer verilmesine de, satır aralarında adları geçen Afgan ve Irak kökenli göçerler bu bağlamda değerlendirilebilir.

Yaşanılan ülkede karşılaşılan umduğu ortamı bulamama, kendini ifade etme, yalnızlaşma, dışlanma ve kendini değersiz görme gibi duygusal yönlerin neden olduğu travmalar çocuğu bir herhangi bir yaratıcılıkla bile deşarj olmayan ve kendi savunma mekanizmalarını oluşturmayı gerektiren bunalıma iter. İnceleme yaptığımızdaki Türk temsilci Nazım, her koşulda kendini rahat hissetmeyen, sürekli aidiyetini sorgulayan, kendi aidiyetini seçse de, muhataplarınca kabul görmeyen bunalımlı çocuklara örnek oluşturur (s.96).

³ Su çulluğu diye bilenen kuş adı.

⁴ Fransızca “kara suratlılar” anlamındaki ifade.

Yaşanmış bir travma ruhsal, duygusal, uzamsal, zamansal, tarihsel ve kültürel kopuşun bilinçli ya da bilinçsiz biçimi olur. Anlatılan tüm öykülerde var olan, sürekli özlenen, hep dönülmek istenen ancak bir türlü dönülemeyen yer ve zamanlara, kültürel zenginlik ve uygulamalara, geçmişle günümüz ayrımlarına vurgu vardır (s. 108).

Yaşanan travma ve etkiler, gelinen ülkede karşılaşılan her türlü şaşkınlığın ardından sıklıkla göçten sonraki birkaç ay içinde daha belirgin hale gelir. Çocukta düzensiz bir davranış biçimine sahip olma, saldırgan bir tutum kazanma, çoğunlukla oynanan oyun, yapılan resimler ve sürekli tekrarlanan kâbuslarla travmayı yeniden yaşama, bağlanmama duygusu ve travmatik olayı anımsatabilecek her şeyden kaçma gibi semptomlara yol açar (DSM-IV-TR American Psychiatric Association, 2000, s. 783-788).

Savaş ve savaş türündeki olaylar da, çocuklarda korkulu rüya görme, uykudan irkilerek uyanma, saldırganlık, karanlıktan, hayvanlardan, hırsızdan korkma gibi korku ve fobiler, tikler, sinirlilik, uykusuzluk, titreme, duygularını dile getirememe, sıkça ağlama, toplumdan kaçma, yoğunlaşma güçlüğü yaşama, unutkanlık gibi etkiler bırakır (Crocq, 1998).

Çocuk ve erişkinin yaşadığı bu türden sıkıntılar zamanında ve etkin biçimde tedavi edilmese, çocuğu farklı işlev, kimlik ve nitelendirmelerle toplumda görmek olasıdır. Bunlar; sürgünde tek başına kalmış çocuk, sürgün, sömürülmüş, kullanılmış, kaçak, serseri, uyuşturucu kullanıcısı, hırsız, tehlikeli gibi şeylerdir.

Göçer Çocuğun Toplumla Bütünleşme Sorunu

Yaşanılan toplumla bütünleşme, göçer toplumun genelinin aynı şekilde yaşadığı ve aynı şeyleri duyumsadığı tek biçimli bir süreç değildir. Bütünleşme bireyin kişisel yetkinliğine, yerel değerler, kabullenme ve anlayışa, kültürel düzeye ve toplumsal başarıya bağlıdır. Örneğin, yükseköğrenimini tamamlayan genç bir göçer, diğer kültürlerle daha açık olmasından dolayı toplumla bütünleşmeyi kısa sürede sağlar, buna karşın, yeterince eğitilmemiş ve nitelikli birey olamamış bir genç/çocuğun toplumla bütünleşmesi daha zordur. Kendi kültürünü bile daha iyi tanıyan bir kimsenin başkalarına karşı hoşgörü düzeyi artar. Benzer şekilde, uygun yaşam koşullarına sahip olan bir yabancı yerli toplum tarafından daha kolay kabul görür ve kültür çatışmasını daha az yaşar. Aksi durumda, “(...) kültürel ve dinsel kökenlerini korumaktan yana seçim yapan göçmen, her geçen gün büyüyen bir kültür çatışması, bir dışlama ve ötekileştirme sorununun parçası olur” (Atalay, 2015).

Başka kültürlerle kapalı olup, yaşadığı toplumun dilini bile öğrenme gereği duymayan çocuk, okul ya da daha sonraki çalışma yaşamındaki niteliksizliği nedeniyle de sıklıkla yaptırımlarla karşılaşır. Kendini ifade etme araçları olarak çoğunlukla jestlerini, kendine ait kültürün dinsel uygulama ve inanış biçimlerini kullanır. Kendi vatandaşlarıyla bir araya gelip kendi dillerinde yaşadıkları deneyim, güçlük ve karşılaştıkları uygulamaları anlatma yolunu yeğler. Ancak böylesi bir davranış yabancı çocuk/ergeni gittikçe daha fazla marjinalleştirir ve toplumla bütünleşmesini zorlaştırır. Oysa göçer, “ülkeler, kentler, diller evler arasında savrulan birey yeni bir aidiyet, yeni bir kimlik yaratmak durumundadır” (Sivri & Kuşca, 2015)

Yerliler için, bir grup ya da bireye karşı diyaloga girmeden sergilenen önyargılı tutum ve tanımlamalar, o grubun zamanla kendi içine çekilmesi, zenginliklerden yoksun bir kimlik edinmesi ve yine marjinalleşmesi sonuçlarını doğurur.

Dışlamaya neden olan tutumlar, sözler, bakışlar ve uygulama biçimleri kültürler arası uzlaşma yollarını kapatmaya ve toplumsal bütünleşmenin daha da zor hale

gelmesine neden olur. Böylesi bir durum kini, şiddeti, düşmanlığı, ötekileştirmeyi, yoksulluğu artırırken barış, hoşgörü, adalet ve gelişmeyi uzaklaştırır.

Benzer durumu yaşayan erişkin düzeydeki çok sayıda göçer de, belli mahallelerde toplanmayı yeğler. Bu toplanma, bireyleri kendi dilini kullanan kimseleri bulup onlarla bir araya gelme isteğini de körükler. Böylesi koşullarda göçer ile toplumun diğer kesimi arasındaki kopukluklar belirginleşir. Devamında, göçer gruplar ekonomik anlamda farklı bir yaşam sürme ve kriz ortamında yaşamak durumuyla karşı karşıya kalır. Göçer halk gittikçe fakirleşir. İşsizlik, yaşlanma, yaşanan mahalledeki sosyal ortamların köhneliği ve mahalle bakımının ihmali gibi konular kültürel yaşamın da zayıflamasına ve diğer toplumla makasın açılmasına neden olur. Bu tür mahallelerde insanların sahip olduğu düşük gelir, alt yapı eksikliği ve kamu hizmetlerinin verilmeyişi ya da eksik verilmesi suç oranlarını yükseltir. Bunun sonucunda da getto ve varoşların oluşması kaçınılmaz olur.

Böylesi göçer mahallelerinde yaşayan göçer işçilerin egemen kültürü özümsemeleri zorlaştığı gibi, geldikleri ülkenin kültürünü de azar azar kaybederek yoz bir kültüre sahip grup haline gelirler. Geldikleri ülkede dünyaya gelen çocukları da kendilerini kabullenmeyen ve dışlayan bir ülkenin kültürünü benimsemeyi reddettikleri gibi, anne-babalarının getirdikleri kültürden daha farklı hale gelmiş, kısmen unutulmuş esas kültürü de kabullenmedikleri için yerli halk tarafından uzak durulması gereken yoz gençlik olarak görülürler.

Göçer çocuklar ve ailelerinin göç kabul eden ülke toplumuyla bütünleşmesinde yedi temel engel tespit edilebilir: Değerlerin çatışması, okul başarısızlığı ve bütünleşme güçlüğü, Fransızcanın aile tarafından yeterince öğrenilmemesi, toplumsal ve ekonomik olarak kalıcı olmama düşüncesi, sağlık hizmetleri ve psikososyal hizmetlere ulaşamama ya da bu hizmetlerin yetersizliği, yönlendirme desteği ve mesleki bütünleşmedeki yetersizlik, okul dışı etkinliklere katılmama ya da bu etkinliklerin yetersizliği.

Çocuklar, kendi yakınlarının model olarak öğrettikleri değerler ile kabul eden toplumun temsilcileri durumundaki iletişim araçları, toplumsal ve kurumsal yetkililerin dayattığı değerler arasındaki farkı çok çabuk kavrarlar. Çocuk kendi kişiliğini bir yandan aile kültürüyle, bir yandan yaşadığı toplumun kültürüyle oluşturmak durumundadır. Ancak farklı coğrafya ve inanç ortamlarına ait kültürlerin çatışması kaçınılmazdır.

Sırf kendi kültürünü benimsemesi onu toplumda ve kurumlarda dışlanmaya iterken, tümüyle yaşadığı toplumun kültürünü benimsemesi de kendi ailesiyle çatışma ve dışlanma sonucunu doğurur. Böylesi bir durumda bocalayan çocuk hem o, hem bu olmak durumunda çoğu kez dengeyi bulamadığı için yoz kültürlü ve her iki tarafın da kabullenmediği birey durumuna gelir (Bouchamma, 2009, s. 47-50). Carole Saturno'nun yapıtında kültür ve değerlerin çatışmasında en belirgin örnek olarak Türk çocuk Nazım verilir. Nazım, ne yaşadığı Fransa'da, ne de zaman zaman geldiği anavatanında kabul görmeyen, her ikisinde de yabancı görülen örnektir (Saturno, 2005, s. 96-97).

Kültürel değerlerin çatışması kuşkusuz aynı yaşam alanını kullanan gruplar için bir kültürlerarasılık sorunudur. Kültürlerarasılık belli bir kültürel modele göre şekillenmiş bir gerçekliğe izin vermez ve hiçbir kültürün toplumsal gerçekliği temsil edemeyeceğinden hareketle kültürler arası bir uzlaşma gerektirir. Diyaloğu geliştirmeyi amaçlar.

Egemen kültürün içinde bir diğ erinin eritilmesi ya da farklı kültürel kimlikleri ön plana çıkarılması anlamında değildir. Karşılıklı de ğ iş imi geliştirerek, yeni ortak kültürel bir gerçekli ğ i oluşturur. Davranış biçimlerinde ortak kimliklere yaklaşımda karşılıklılık; ortak bir kimlik arayışı; güç paylaşımında denge ve karşılıklı içerir.

Kültürlerarasılık bilgiyi, ikna etmeyi, derin çözümleme yapmayı, engelleri ve engel olan kısıtlamaları ortadan kaldıracak yeni bir kültürü kurmayı ve desteklemeyi amaçlar. Hiçbirine ait olmadan birçok kültüre sahip olmak anlamına da gelmez. Kendi kimliğinin yanında başkasının da kimliğini kabullenmeyi gerektirir. Yerli ya da yabancı kültürden olsun, herkesin kendi ifade, yaşam, inanç ve alışkanlık hakları olduğunu ortaya koyar. Kültürlerarasılık aynı zamanda, her şeyi bir uluslararasılık potasına sokup tek bir genel kültür haline getirmek anlamına gelmez (Larousse, 19.06.2016). Dinamikleri, bireysel ve ortak yetenekleri ve sınırları açık bir biçimde kavramak anlamına gelir. Ülkenin tarihini, kültürel zenginliklerini, şimdiye kadar oluşmuş edebiyat ve bilimini bilmek ve bundan böyle ayrılcılık ve özellikli olma durumları aş ip yapılacakların bilincinde olmak anlamına gelir.

Kültürlerarasılık eğitimde belli bir hoşgörünün basmakalıp biçimde dayatılması ya da bir kültürel grubun düzenledi ğ i eğ lence ya da ş enliğ e katılma şek li değildir. O halde kültürlerarasılık ne diğ er bir kültürde eriyip kaybolmak, ne de bütünleşmek değildir. Birlikte var olma ve farklılık düzeyinde, diğ er bireysel ve toplu kimliklere açık olacak şekilde, daha insancıl ve daha kardeşçe bir toplumun arayışıdır (Manço, 2002).

Göçer çocuklarının toplumla bütünleşmesi okulun rolü ve işleviyle sıkı sıkıya ilintili olduğu gibi, var olan toplumsal hiyerarşinin ortak sosyalleşme mekanizmalarının için uygulanan politikalarla da yakından ilgilidir. Öyle ki, eğitim kurumlarında her kesimden gelen öğrenci için standart ölçütlerin kullanılması, seçkin kesimin bir parçası olamayan öğrencileri kaliteli eğitimin dışına iter.

Çocuğun okulda başarısız olması durumunda, bunun yalnızca kendi başarısızlığı olmadığı, aynı zamanda okulun da başarısız olduğu gerçe ğ i yeni yeni gelişir. Başka bir deyişle, göçer çocukların okulda başarısız olmalarının “doğal” karşılandığı uygulamalardan, bunun sorun olarak irdelenmesi gereken okulun toplumsal ve işlevsel rolünün ne olduğu şeklindeki uygulamalara yeni gelinmiş olur (Bastin & Roosen, 1990, s. 34). Okul, işlevi ve düzenlemeleri konusunda başarısız olur. Böylesi durumda sorunlu olan çocuk değil, onu sorunlu hale getiren okuldur. Oysa bütünleşme sürecinde okul; öğrenciyi kendi başına yeterli ve öğretmenine bilgilerini geliştirmekte olanak sağlayan tutarlı, yeteneklerin işleyişinde ve öğrencinin tercihinde bireysel isteklere yanıt veren esnek, yaşam alanının sosyokültürel dokusuyla bütünleşik sistem ve gelişim etmeni olmak durumundadır.

Kuşkusuz çocuğun okul başarısızlığının çok sayıdaki nedeni yalnızca tarihsel ve siyasal kökenli değil, aynı zamanda psikolojik, toplumsal ve kültürel dir. Başarısızlıklara çözüm ortaya koymadan önce sebepleri bütüncül biçimde çözümlenmeye tabi tutmak gereklidir. Her şeyden öte, okul başarısızlığının hangi ölçüde okuldan dışlanma sorununun semptomlarından biri olduğunu sorgulayıp öğrenmek gerekir. Farklı ideolojiler, çalışma ve uygulamalar, özellikle de ödüllendirme ve uyumsuz çocuğun uyumunu hedefleyen ideolojiler okulun etkin rolünü ön plana çıkarır.

Okul başarısının artması ve buna bağlı olarak çocuğun toplumla bütünleşmesinin sağlanması için bazı durumların gerçekleşmesi gereklidir:

Her şeyden önce çocu ğ a kendi kişili ğ ini oluşturmaya uygun bir ortam hazırlamak,

Başka çocuklarla sosyalleşmesini ve Fransızca'yı öğrenmeyi kabullenmesindeki koşulları kolaylaştırmak,

Anne-babanın, özellikle de annenin dil dersleri olarak Fransızca'yı öğrenmesini sağlamak,

Göçer ailelerin yoksullaşmasının önüne geçmek, aksine ekonomik koşullarının iyileştirilmesi için farklı kaynaklardan aileyi desteklemek,

Mümkün olduğunca en kısa sürede göçer çocuğun öğrenme ve dil sorunu olan çocukların toplandığı sınıflardan alınıp, düzenli sınıflara geçmesini teşvik etmek gereklidir.

Yapıtta "classe d'accueil" diye tanımlanan ve normal bir sınıftaki eğitime uyum sağlayamayan çocukların toplandığı sınıfı ve terimi açıklayan ve oradaki diğer kökenlerden göçer çocukları sıralayan Hintli, Pakistanlı ve Bangladeşli göçerlerin temsilcisi Tamoor'dur (s. 124-125).

Sosyal çevre çocuğun topluma uyumunda, özellikle de okul ortamında eşitsizlik yaratan bir etkidir. Buna ek olarak çocuğun ortak kültürü yeterince oluşturamaması da bir başarısızlık nedeni görülür. Ne var ki, yapılan çalışmalar uyumsuz çocukların aldığı eğitimin, onları en düşük düzeydeki okullara yönlendirdiğini ortaya koyar, bu da bir ayrımcılığı doğurur. En düşük düzeydeki okullara yönlendirmede yabancılara karşı olan önyargılar da etkilidir (Valdois, 2010, s. 89-103).

Yapılan bir çalışma Fransız ve yabancı çocuklar arasındaki yüzde 10,2'lik uyum ve başarı farklılığından 3,5 puanın Fransız ulusundan olmanın avantajını oluşturduğunu, geriye kalan 6,7 puanlık farkın anne-baba mesleği, kalabalık aile gibi sosyal farklılığı oluşturduğunu ortaya koyar. Fransa dışında doğup Fransa'da öğrenimine devam eden göçer çocuklarıyla karşılaştırıldığında Fransız ulusundan olma ayrıcalığının oranı 5,4 puan düzeyine kadar çıkar (Mingat, 1991, s. 55).

Gerçekte, yabancı veya göçer çocuk ile Fransız çocuklar arasında yapılan çözümlemede, okul başarısızlığı ya da başarısının etkenlerini daha iyi açıklamak için göçer ailenin toplumsal ve mesleki kategorisi, babanın işi veya etkinlik alanı, annenin öğrenim düzeyi, ailenin boyutu, çocuğun cinsiyeti, ailedeki çocuk sayısı, çocuğun kardeşler arasındaki sırası, ailenin ekonomik ve kültürel düzeyi, çocuğun anaokuluna devam süresi, öğrenim gördüğü okullarda sınıf tekrarlama yapıp yapmadığı gibi birçok etkenin önemli olduğunu ortaya koyar (Mingat, 1991, s. 56-57).

Sonuç

Fransa'nın dışarıdan yoğun olarak göç aldığı XX. Yüzyılın başlarından bu yana bir asır geçmesine karşın, göçerlik ve onun getirdiği sorunların ülke tarihinde halen bütün şiddetiyle devam ettiği görülmektedir. İçinde bulunduğumuz koşullarda, evrensel insan hakları ve demokratik ilkelerin içeriğine karşın, Avrupa ülkelerinin tamamı gibi, Fransa'nın da sınırlarını göçerlere kapatması konunun tartışılmaya devam edeceğini gösterir.

Bir yandan işgücüne duyulan gereksinim, bir yandan ekonomik kriz ve buna bağlı olarak kısıtlanan göçer alımı, demografik yapı ve uyumsuzlukların ortadan kaldırılamadığı çok kültürlü yapı sorunun temelini oluşturur. Her şeye karşın, Fransa tarihsel süreçte olduğu gibi, coğrafyası, sanayisi, demografik yapısı gibi birçok nedenden ötürü bundan sonra da göç almak durumundadır. Fransa için sorun göçten çok, göçerlerin Fransız toplumuyla bütünleşme sorunudur. Göçerler konusunda toplumsal ve ekonomik bütünleşmeyi istenilen düzeyde sağlayamadığı için kültürel bütünleşmeyi de gerçekleştirememenin sıkıntılarını yaşar. Göçer topluma yönelik

uyguladığı siyasetlerin son yıllara kadar yoksullaşmayı, marjinalleşmeyi ve gettoların oluşumuna katkı verdiğini yeni yeni duyumsayan ülke, 2000’li yılların başından bu yana siyaset değişikliğine gitmesi gerektiğini fark eder (Sayed, 2014, s. 160-180).

Toplumsal ve kültürel bütünleşmenin sağlanmasına yönelik çabaları ivedilikle uygulamaya koymaya çalışır. Bu amaçla, yoksulluk ve gelişmişlik; marjinallik ve kültür; ayrışma ve bütünleşme ile baskı ve ifade özgürlüğü arasındaki çatışma durumlarını ortadan kaldırmaya ya da toplumun genelinin bunlar konusunda bilinçlenmesi yönünde çaba harcar.

Göçerlerin toplumla bütünleşmesine engel oluşturan ırkçılık konusunda da, eğitim alanındaki çabaları ve yasal tedbirleri uygulamaya koyar, ancak ideolojilerin ve aşırı sağcı çizgideki siyasal partilerin gelişmesi, uygulanan olumlu adımlara karşın göçer nüfusun reddedilmesi anlayışının gelişmesine katkı sağlar.

Göç konusunda yaptığı siyaset değişikliğinin gereklerinden biri olarak, göçerlerin kültürel bütünleşmelerini sağlamak için okullarda uyguladığı eğitim programlarını gözden geçirir. Özellikle kültürel ayırımı önde gelen dinsel inancın öğretilmesi konusunda tek bir din merkezli öğretimden, toplumdaki tüm dinsel inançların yeterince öğretilmesi politikasına yönelir. Eğitimin ve bilinçlendirmenin çocuktan başlaması gerektiğinin önemine inanarak, çocuk ve gençlik yazını alanında konuyu ele elen yapıtların yazılmasını, bu yapıtların okul programlarında inceleme konusu yapılmasını teşvik eder. Her ortamda çok kültürlülük ya da kültürlerarasılığın ilke ve uygulamalarını göstermeye çalışır. Devlet kurumlarının bu yöndeki çabalarına ek olarak, ülke genelinde neredeyse yüzde on düzeyine gelen göçer nüfusun entelektüel birikimiyle de sorunun tartışılması, anlaşılması ve çözüme kavuşturulması yönünde yazımsal ürünler verilir.

Çalışmamıza konu olarak esas oluşturan Carole Saturno’nun *Enfants d’ici parents d’ailleurs* adlı yapıtı da bu bağlamda kaleme alınan bir çocuk yazını yapıtıdır. İç ve dış göç tarihini çocuklara öğretmeyi amaçlayan yapıt; resim, fotoğraf ve imgelerle çocukların anlayacağı düzeyde göçün toplumsal, tarihsel, ekonomik, siyasal, ruhbilimsel ve kültürel neden ve sonuçlarına on beş coğrafyayı temsil eden on beş çocuk kahramanın ağzından aktardığı “küçük” ve “büyük” öykülerle yer verdiği gerçeği saptanmıştır. “Küçük öykü” anlatıcı rolündeki çocuk kahramanın kendi konumunu, edimlerini, düşüncelerini ve karşılaştığı durumları anlatırken, “büyük öykü” anlatıcı çocuğun ait olduğu kültürel ve etnik grubun hangi gerekçelerle göç etmek durumunda kaldığını, ne gibi uygulamalarla karşılaştıklarını, yaşadıkları trajedi ve yıkımları tarihsel bilgi ve belgelerle ortaya koyduğu açıkça görülür.

Yapıtın satır aralarında göç olgusunun nedenleri, sonuçları, sorunları ve göçerlerin yaşadıkları toplumla bütünleşmelerine ilişkin olgular dikkat çeker. Bütünleşmede ekonomik, toplumsal, eğitimsel ve kültürel etkenler kuşkusuz iki toplum tarafından değerlendirilmesi konusu vurgulanır.

Toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirememiş göçer grupların bir yandan kabul edildikleri ülkenin egemen kültürüne göre, bir yandan da marjinalleşmiş mahalle kültürü üzerine oluşturdukları çift kimlikle yaşamaya çalıştıkları, ancak bu kimliklerin kendilerini hiçbir şekilde mutlu edemediğine ilişkin söylemler kolaylıkla saptanır.

Sonuç olarak, yarım yüzyılı aşan işçi göçü tarihi göçerle yerlinin bütünleşmesinde sürenin pek etkin olmadığını, egemen kültür ve göçer kültür çatışmasının grupları marjinalleştirdiğini, bunun sonucunda farklı bir yaşam, kültür ve ifade biçimlerinin ortaya çıktığı mahallelerin oluştuğunu ortaya koyar.

Çocukların anı ve sözlerine, göçerlerin tanıklıklarına, farklı göç dalgalarına ilişkin sentez ve bulgulara yer verir. Yaptığı sentezler bir tarihinin bakış açısıyla verilir. Kitapta yer alan metinler kısa, olay ve kişilerin önemine göre çerçevelenmiş, tarihsel dönemlere göre gerekli bakış açılarını sunar niteliktedir. Verilen haritalar özellikle çocuk okurlara göçün nereden ve nasıl olduğunu, yerleşimlerin nerelerde yapıldığını gösterecek biçimde hazırlanmıştır. Kimi hassas konulardan Çeçenistan konusu Sacha ile, Türkiye'nin Avrupa Birliğiyle entegrasyon süreci Jules ile, Ermeni sorunu Sivaslian soyadlı bir Ermeni çocuk aracılığıyla anlatılırken, Fransa'nın Afrika'da döktüğü kanların bedeli niteliğindeki kaçak Afrikalılar, Türklerdeki görücü usulü evlilik gibi göçer toplumların gerçekliklerine de yer verir.

Son bölüm göçerliğin yeni biçim ve sonuçlarını, nüfusun yaşlanması ve azalmasına bağlı olarak nitelikli göçer alımı konusundaki siyasal iradeyi, özellikle güney ülkelerini etkileyen beyin göçünü ortaya koymaya çalışır.

Saturno'nun yapıtının, şimdiye kadar ayrıntısıyla bilinmeyi, yadsınan ya da küçümsenen bir konu olan göç konusunun anlaşılmasını, ulusal kimliğin ne olduğu konusunda düşünmeyi sağlamak ve günümüz göçerlerine yönelik bakışı çözümlemek için oldukça pedagojik biçimde hazırlanmış bir yapısı vardır.

Kaynakça

- Atalay, İ. (2015). İki yazar ve bir sürgün kenti: Özlü ve Livaneli'de Stockholm. *Göç Dergisi*, 85-104.
- Banon, P. (2016). *Guide du mieux-vivre ensemble : Ma laïcité, ma religion, mon identité*. Paris: Actes du Sud Junior.
- Bastin, G., & Roosen, A. (1990). *L'école malade de l'échec*. Bruxelles: De Boeck Wesmael.
- Beauclair, A. (2011). *Vivre avec l'étranger*. Paris: Gallimard Jeunesse.
- Bondoux, A.-L. (2009). *Le Temps des miracles*. Paris: Bayard.
- Bouchamma, Y. (2009). *Bouchamma, Y., (2009) L'intervention interculturelle en milieu scolaire*. Québec: Les Éditions de la Francophonie.
- Cantin, M. (2000). *Moi, Félix, 10 Ans Sans Papiers*. Paris: Milan Poche Junior.
- Colombat, I. (2014). *Partir*. Paris: Thierry Magnier.
- Crocq, L. (1998). Panorama général de séquelles psychiques de guerre chez l'adulte et chez l'enfant. *Ann. de Psychologie et des Sciences de l'Education Vol: 14*, 1-40.
- DSM-IV-TR American Psychiatric Association. (2000). Troubles de l'adaptation. *Manuel Diagnostique et Statistique de Troubles Mentaux (Version française)*, s. 783-788.
- Er, A. (2015, Mayıs). İtici ve çekici faktörler bağlamında iç göç: Gaye Hiçyılmaz'dan Fırtınaya Karşı. *Göç Dergisi, cilt: 2 Sayı: 1*, 43-58.
- Fichet, B. (1993). Etrangers et immigrants, deux termes problématiques. *Revue des Sciences Sociales de la France de l'Est*, 112-117.
- Galéa, C. (2013). *La fille qui parle à la mer/, Le garçon au chien parlant*. Arles: Éditions du Rouergue, coll, "Boomerang".
- Goby, V. (2010). *Joao ou l'année des révolutions*. Paris: Autrement Jeunesse.
- Goby, V. (2013). *Les deux vies de Ning*. Paris: Editions Autrement Jeunesse.
- Grumberg, J.-C. (2014). *Les Vitalabri*. Arles: Actes Sud Junior.
- Héran, F. (2007). *Le Temps des immigrants. Essai sur le destin de la population française*. Paris: Le Seuil.

- Hiçyılmaz, G. (1996). *La Cascade gelée*. Paris: L'école des loisirs, coll. Médium.
- Hmed, C., & Laurens, S. (2008). L'Invention de l'immigration. *Revue Agone*, no: 40. INSEE. (19.06.2016). *Immigré, définition*.
www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=definitions/immigre.htm.
- Laguerre, B. (1988 Volume: 20 No: 1). Les Dénaturalisés de Vichy 1940-1944. *Vingtieme Siecle, Revue d'histoire*, 3-15.
- Laird, E. (1995). *Si loin de mon pays*. Paris: Gallimard, coll. Folio Junior.
- Lamoureux, S. (2011). *L'immigration à petits pas*. Arles: Actes Sud Junior.
- Larousse, E. (19.06.2016). Interculturalité. *Encyclopédie Larousse en ligne*. içinde <http://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/interculturalite%C3%A9/178843>.
- Mahy, F. (2016). L'immigration dans la littérature de jeunesse. Vers une compréhension du monde dans lequel on vit. <https://lectures.revues.org/434>.
- Manço, A. (2002). *Compétences interculturelles des jeunes issus de l'immigration, Perspectives théoriques et pratiques*. Paris: L'Harmattan.
- Messaoudi, S., & Harzoune, M. (2012). *Vivons ensemble : pour répondre aux questions des enfants sur l'immigration*. Paris: Albin Michel Jeunesse.
- Mingat, A. (1991). Expliquer la variété des acquisitions au cours préparatoire: les rôles de l'enfant, la famille et l'école. *Revue Française de Pédagogie*, No: 95.
- Sampiero, D. (2010). *Le jeu des sept cailloux*. Paris: Editions Grasset-Jeunesse.
- Saturno, C. (2005). *Enfants d'ici parents d'ailleurs*. Paris: Gallimard.
- Sayed, A. (2014). *L'école et les enfants de l'immigration*. Paris: Le Seuil.
- Schneider, A. (2013). *La littérature de jeunesse migrante, Récits d'immigration de l'Algérie à la France*. Paris: L'Harmattan, coll. "Espaces littéraires".
- Sivri, M., & Kuşca, S. (2015). "Bin parçaya bölünmüş yüz" dünyasının sınırları genişlemiş bir dil, bellek ve mekan sürgünü Nedim Gürsel'de sürgünlük ve göçebelik halleri. *Göç Dergisi*, 9-24.
- Valdois, S. (2010). Evaluation des difficultés d'apprentissage de la lecture. *Revue Française de Linguistique Appliquée, Volume: 1*, 89-103.